

Mens en Wereld

Jederman hat seine „Badeloch“

Deze weken zag ik ze weer voorbij gaan. Eén stopte met zijn auto en vroeg pardoes: „Der Weg nach die Rembrandtstelle, bitte?“

Jonge mensen waren het, bruinegebrand, vriendelijk. Mogelijk zitten ze ook aan een van nevenstaande badplaatsen via „Zimmer frei“ de mensganselijke dag in hun kuil. Daarbij zullen ze ook wel, als duizenden van hen – en wij met hen – flaneren langs de boulevard, al hebben wij dan het gevoel een andertalig land te zijn en de café's uitgekeken te worden omdat we minder te verteren hebben.

We zien óók de nijvere bijen die het hele jaar er voor hebben gezwoegd hun huis bewoon- en verhuurbaar te maken om er achter te gaan wonen in het seizoen, als een spin in zijn web, klaar om de buit op te vangen. „Pecunia non olet“, geld stinkt niet, geldt al sinds mensenheugenis, dus wat wilt u?

En zolang die kuilengravers bedoelen dit niet voor anderen te doen, zijn ze nog fatsoenlijker dan zij die het wel voor anderen doen. Overigens zijn de kuilen, als de even zovele maankraters die men pas ontdekt heeft, waar ook een run ontstaat om ze te annexeren. Geloof dat maar gerust. En waarom eigenlijk niet? Al ver vóór de goudzoekers van Klondike hebben we allemaal de plek die we betraden geclaimd „In naam van...“

Voornaamste is eigenlijk wat we ermee doen, later. De maan is koud en het laat de meesten van ons koud, waarom we via de wetenschap er zo warm voor lopen op dit kratergebied te belanden. In die wedijver spreken we ook dan niet van de „eerste mens“ die op dat onbetreden gebied zal kunnen belanden, maar van de eerste Rus, Amerikaan of welke nationaliteit aan bod is. De maan zal dan, op een gegeven ogenblik „bedwongen“ zijn, evenals dicht bij huis de Eiger. Of dit parmanent geldt heb ik nooit goed begrepen, de Eigerwand eist nog jaarlijks slachtoffers die het hogerop zoeken, zodat bedwang lichtelijk op grootspraak lijkt.

Ik heb ze ook voorbij zien gaan na de capitulatie, op weg naar IJmuiden. Te voet, star, in uniformen zonder distinktieven. Voorop liepen de „goudvinken“ met verbeten smoelen.

Maar daarbij óók, die soms het gezicht hadden van een Werner von Ebrennac uit „Silence de la Mer“ van Vercors. Die, wetende welke misdaad men tegen de cultuur had begaan, overgeleverd waren aan de werking van een onverbiddelijke machinerie, soms geen andere weg ziende dan in een frontpositie te geraken en een bajonet in de buik te krijgen van „de andere“, die op zijn beurt joost mag weten wat voor schurk in het particuliere leven was geweest.

Wat die kuilen en kraters betreft: met Champagnole hebben we weer even de adem ingehouden bij de gedachte aan mogelijke redding van negen mensenlevens. Mijn, anders stugge, sigarenwinkelier was zelfs ontroerd bij het

radiobericht van welslagen; het spreekt méér aan dan een dodelijk verkeersongeval van negen mensen. Hij heeft gelijk. Tussen de puinhopen halen we een aantal mensen vandaan, die we als bekenden begroeten en morgen vergeten zijn wanneer er iets anders gebeurt.

Negen mensen gered van de dood.

Wat voor mensen? Een toneelschrijver zou zijn fantasie kunnen laten werken in het beschrijven hoe mogelijk onder diezelfde geluk- kigen er waren die in het normale leven elkaar naar het leven hadden gestaan. Wie weet, in de oorlog of kort geleden. Mogelijk hierna nog wel, dat komt dan nog.

In wezen is niemand van ons een haar beter of slechter dan elke andere medemens. Met plezier graven we kuilen voor elkaar. In het gunstigste geval zijn we zedelijk wel zó geconditionneerd dat we anderen er uit halen waarvoor de kuilen niet bestemd zijn. Dat noteren we dan op elkaars creditzijde van het zedelijk waardebeseft. Maar vergeten we vooral niet die soort „double-think“: er zijn anderen, die we maar wat graag in de kuil zagen duvelen, om er nooit meer uit te komen.

De nagels die we hebben kunnen zich krommen tot bloedens toe, om de grond weg te graven als redders in de nood. Diezelfde nagels kunnen zich krommen als klauwen om in een bezetenheid anderen in de nek te grijpen. Ons zedelijk waardebeseft is geen maatstaf voor het menszijn. De héél dunne schil van onze cultuur vertoont altijd zwakke plekken, en de collaps kan ieder moment optreden die onze bere- deerde zedelijkheid en redelijkheid volslagen teniet doet. Het evenwicht is niet een accent- tuering van „het goede“ maar de resultante van goed en kwaad beide.

Het wordt tijd dat we meer aandacht besteden, niet aan het feit of de mens zich netjes gedraagt en de perken niet te buiten gaat, maar aan de krachten die in het spel zijn en die ons volkomen verrassen omdat wij ze niet kennen of onderzoeken. Krachten die zo sterk zijn dat ze, ongekend, een eigen leven gaan leiden als een „evangelie van de haat“.

Zweden heeft geen oorlog meegemaakt, daarom zo zeggen we, waren de ontsparingen onder de Zweedse jeugd verklaarbaar. Frankrijk heeft wel een oorlog, meer dan één, mee- gemaakt. Laat de ontsparing van de veertiende juli een symptoom zijn van ons labiel evenwicht.

Op de keper beschouwd zal het huidige mensbeeld nog weinig beantwoorden aan de ideaalvoorstelling die we opbouwen. Misschien bevordert die voorstelling onze gemoedsrust? „Homo homini lupus“, de mens is de mens een wolf, behoort niet tot de verleden tijd, maar is naast de zonnige mens van „Alleman“ de scha- duwzijde die we dienen te erkennen wanneer we zoeken naar een balans voor een evenwich- tig menszijn.

VI.

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
19e jaargang no. 15 – 29 augustus 1964

Kritisch allerlei

door R. de la Rie

W eer terug van vakantie? Dan trakteer ik u meteen even op de nationale gebeurtenis bij uitstek waarover wij ons in Nederland deze maand hebben opgewonden en ik citeer De Groene:

„We zijn deze week weer eens innerlijk verdeeld geweest: er waren er die wel voor prinses Irene hebben gevraagd, er waren er, die dat niet hebben gedaan. De motivering van de laatsten, vooral van de woonachtigen te Haarlem, Zaandam, Zaandijk, Koog aan de Zaan, Wormer, Krommenie, Zeist, Heerenveen, Beerta, Sneek en Brielle, was onverbloemd: men had bezwaar tegen het wapperen met de dundoe voor iemand die een fascistoïde levenssfeer niet onbehoorlijk schijnt te vinden. De wél-vlagers zullen moeten worden opgesplitst: a) het is anders zo sneu voor de Koningin; b) Irene heeft gelijk. De regering heeft het wapperen bij het schuurtje willen houden en gezegd: ik vlag wel, want het meisje hoort bij de koninklijke familie. Moraal: we leven toch in een aardig landje.”

De meneer die in mijn dagblad een ingezonden stukje schreef, dat Irene zo gelijk had, omdat Franco Spanje dan toch maar van het communisme heeft gered, woont dan ook gelukkig ver in het buitenland.

In de N.R.C. wordt de inaugurerende rede gerecenseerd, die prof. H. Daalder in Leiden heeft uitgesproken over Leiding en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek. De recensent is het niet eens met de hoogleraar, die in Nederland een zeer grote mate van lijdelijkheid constateert en zegt daarover:

„De lijdelijkheid of, beter gezegd, de geringe geëmotioneerdheid, is niet een uiting van geringe belangstelling voor de politiek, maar zij is het gevolg van het besef voor de betekenis van de grote politieke beginselen. Over de hoofdzaken van die beginselen is men in het algemeen redelijk goed ingelicht. Detailkwesies die niet van algemeen belang zijn, trekken de aandacht van veel minder mensen. Maar dit is iets wat pleit voor het gezonde verstand en de zin voor proporties in ons volk.”

Het kan zijn, dat de recensent gelijk heeft, maar de vraag is dan alleen wat we detailkwesies moeten noemen. De recensent meent namelijk ook, dat de politieke rust en evenwichtigheid in ons land voortvloeien uit een systeem dat geen groepen van enige betekenis frustreert en noemt daarvan als voorbeeld:

„Indien in Engeland het stelsel van evenredige vertegenwoordiging zou bestaan, was er voor de pacifisten geen aanleiding demonstraties op straat te houden. Maar zij kunnen nu eenmaal, door het districtenstelsel, geen afgevaardigde naar het Lagerhuis sturen. Zij worden in hun politieke uitingsmogelijkheden gefrustreerd en moeten dan wel hun toevlucht nemen tot buiten-parlementaire middelen.”

Dit nu lijkt mij een onbewezen stelling, want ook in Nederland trachten pacifisten wel eens straatdemonstraties te organiseren. Soms slagen die ook wel en brengt men een paar duizend man op de been, maar in de meeste gevallen demonstreert er niet meer dan een handjevol mensen. Is dat nu een gevolg van politieke volwassenheid tegenover al die gefrustreerde Engelsen? Zouden die Nederlandse pacifisten niet voor demonstraties voelen, omdat een viertal hunner in de Tweede Kamer af en toe een vraagje aan de minister mag stellen? Het lijkt mij een erg optimistische constatering. Ik voel toch meer voor de stelling, dat het Nederlandse volk niet warm loopt voor een politieke meningsuiting, zelfs deze in het algemeen toch vrij geïnteresseerde groep niet. Ik geloof wel degelijk, dat de Nederlanders in dat opzicht veel lijdelijker zijn dan de Engelsen en dat juist zulke demonstraties voor toch warempel geen „detailkwesie” daarvan het bewijs vormen.

In grote advertenties, veelal in een ietwat gezwollen stijl, vraagt de stichting Door de eeuwen trouw aandacht voor de in Indonesië ter dood veroordeelde dr. Christiaan Soumokil, die zich destijds heeft uitgeroepen tot leider van de Republiek der Zuid-Molukken, jarenlang heeft gevochten tegen de centrale overheid en daarom enkele maanden geleden ter dood is veroordeeld. Bij het lezen van deze advertenties vraag ik mij steeds af, of het wel juist is, dat deze actie uitsluitend gevoerd wordt door dit uitermate rechtse groepje, dat tot dusver niet van veel zin voor realiteit heeft blijkgegeven. Ik vraag mij dat af, omdat wat dr. Soumokil heeft gedaan, weliswaar niet juist was, en op den duur even weinig reëel als het streven van de genoemde stichting, maar onmiskenbaar geïnspireerd op Nederlandse initiatieven en aanvaankelijk zelfs op een officieel Nederlands standpunt. Het ontstaan van deelstaten werd, om welke reden dan ook, ontegenzeggelijk door Ne-

derland gestimuleerd, en nu een leider van een groep die daarin wat actiever was dan de anderen, daarvan de wrange vruchten plukt, gaat er in Nederland geen gezaghebbende stem op om althans gratie voor hem te bepleiten. Dat lijkt mij uit zuiver menselijk oogpunt een scheve situatie. Men kan Soumokil verzoeken zonder daarmee politieke strevingen binnen de republiek te steunen. Men kan die strevingen zelfs betreuren, maar zal moeten erkennen, dat men ze op zijn minst zelf in de hand heeft gewerkt. Dat schept enige verantwoordelijkheid voor de gevolgen.

Als het in een humanistisch blad niet zo gek stond, zou ik zeggen, dat goddank dat moderne moordwerktuig dat stiletto heet, binnenkort verboden zal zijn. Misschien is het ook wel juist minister Scholten te danken voor zijn snelle en efficiënte wetgeving. Maar als ik Elseviers Weekblad goed lees, moeten we ons haasten allemaal nog gauw zo'n ding aan te schaffen, want:

„De minister van Justitie wil een verbod van de verkoop van de zogenaamde stiletto's. Dit zijn inderdaad onaangename apparaten. Evenwel, zij worden niet gekocht zonder redenen. Velen vinden in de stiletto een bescherming tegen aanranding van hun eerbaarheid, veiligheid, etc. Men moet zich dus, aler tot zulk een verbod over te gaan, afvragen of de veiligheid van de Nederlandse burger voldoende beschermd is. Daarop zeggen wij zonder meer: neen. Zolang op de zwaarste misdrijven belachelijk lichte gevangenisstraffen staan, zolang er in onze grote steden en op het platteland lieden rondlopen die uit psychopathische inrichtingen zijn ontvluht, zolang men de politie het feitelijk gebruik van vuurwapenen onmogelijk maakt en bovendien de politiekorpsen onderbetaalt, zolang is en blijft de veiligheid van de Nederlandse burger in gevaar. Het is de taak van het Ministerie van Justitie die voorwaarden te scheppen, die het dragen van stiletto's overbodig maakt.”

En dat is natuurlijk pas het ge-

val als al die „belachelijk lichte straffen” op die „zwaarste misdrijven” (dat klinkt natuurlijk het aardigst als je niet zegt wat je precies bedoelt) tot op zijn minst de doodstraf zijn verzwakt, als aan iedere ietwat modernere richting in het gevangeniswezen een einde is gemaakt en de goede oude celstraf op water en brood is teruggekeerd en als „psychopaten” voortaan maar gemakshalve worden opgeknoopt. Misschien verdient het aanbeveling al die weekhartigen die nu al klagen over die enkele doden die de laatste tijd gevallen zijn door schoten van de politie, dan meteen maar uit de circulatie te nemen. Het feitelijk gebruik van vuurwapenen wordt immers de politie nog onmogelijk gemaakt!

Al deze prettige klanken in Elsevier. Een fijn blad voor de hele familie. En zo opbouwend!

In G3 (goede-geest-gemeenschap in leger en luchtmacht) vraagt aalmoezenier Groenendijk zich af waarom de humanistische geestelijke verzorging zo aanspreekt. Hij veronderstelt dat de humanisten zich niet bij de kerkelijke verzorging thuisvoelen, omdat zij vaak spreken in een taal die zij niet verstaan en doordat zij zijn afgeschrikt „door een bepaalde manier van denken over de wereld, een manier die ze met het grootste recht voor ongeloofwaardig houden”. Hij beschouwt de intree van humanistische geestelijke verzorgers nu ook in de krijgsmacht als een stimulans voor zijn eigen werk en besluit:

„Wanneer de humanist beter in staat is te formuleren, welk appel er uitgaat van wat er leeft in de hedendaagse samenleving, zal ik er dankbaar voor zijn. Zijn antwoord op dit appel zal mij wellicht te vlak blijven, maar daarmee is het nog niet zinloos. Het zal mij stimuleren tot verder denken en spreken aan de ronde tafel met de humanisten. Hoezeer ik een verschil zie in een niet-godsdiensstige en een godsdienstige verzorging, het zal er op aan komen, dat we elkaar het brood reiken, dat we hebben.”

Een goed antwoord misschien aan onze vriend ds. Bos.

Ik kan niet gewinnen

*Hoe vreemd is deze wereld
Ik kan niet gewinnen aan de zee,
Aan de continenten, aan de menselijke stem,
Elke dag denk ik opnieuw aan hen.
Het is de waarheid als ik u zeg
Dat ik niet kan gewinnen
Aan mijn handen.*

Melih Cevdet Anday

Alle godsdiensten kennen hun wonderen. Wie het wonder van de wereld en het menselijk bestaan in zijn volle diepte heeft ervaren, heeft aan deze wonderen geen behoefte meer. Maar altijd blijft er de verwondering over het bestaan, een verwondering, die volgens Plato het begin van alle wijsheid is. Iets van deze verwondering heeft de Turkse dichter Anday (geb. 1915) hier tot uitdrukking gebracht. Voor deze Nederlandse versie werd gebruik gemaakt van de Engelse vertaling van F. Engin.

P. Krug

De gevangenisnota

Wanneer een rechtsgenoot in ernstige mate de rechtsvrede stoort, wordt hem daarvan – onder bepaalde omstandigheden – door de overheid een verwijt gemaakt. Dit verwijt krijgt symbolische gestalte in een straf. Van de verschillende strafsoorten is vooral de symbolische betekenis der gevangenisstraf treffend: de misdadiger wordt uit de gemeenschap gestoten, hij hoort er niet meer bij. Voor de tot vrijheidsstraf veroordeelden draagt de overheid verantwoordelijkheid onder de door de wet gestelde normen. Binnen dit wettelijk bereik heeft de overheid een marge van vrijheid, niet tot willekeur, maar tot het voeren van een bepaald beleid. Deze marge is echter ruim, zeer ruim.

Iedere burger kan de grondslagen van ons strafstelsel zelf in de wet opslaan, maar om de konkrete uitwerking der beginselen, de inhoud der marges, te kennen, moeten we vooral het gevoerde *beleid* bezien. In een democratisch staatsbestel rust de verantwoordelijkheid voor de wijze waarop delinkwenten bejegend worden uiteindelijk bij de burgers. Het is dus ons aller zaak, vooral ook omdat in de bejegening van delinkwenten een onderscheidend criterium ligt voor de vraag hoever de menselijk-medemenselijke solidariteit in de praktijk gaat. De Minister van Justitie heeft in een Nota aan de Tweede Kamer (Zitting 1963-1963, No. 7709) juist het te voeren beleid, en dus niet het toe te passen recht, tot onderwerp van publieke discussie gemaakt.

De Nota begint met de formulering van enkele *grondslagen van het beleid*. Als eerste uitgangspunt neemt de Minister de stelling, dat de doeleinden van de straf en ook die van de strafvoltrekking uitgaan boven de behartiging van de strikt individuele belangen van de veroordeelde. Deze stellingname lijkt opportuun in een tijd, waarin de strafrechtspleging steeds weer vrijwel alleen beoordeeld wordt naar de werking op de individuele delinkwent. Het moge zo zijn, dat wij over dit speciaal-preventieve aspect nog relatief het beste geïnformeerd zijn, maar willen wij niet op onvolledige stukken ons oordeel baseren, dan moeten wij ook oog hebben voor de algemene werking der strafrechtspleging, namelijk als middel tot sociale beheersing. Om dit aspect te kennen moet strafrechtssociologisch onderzoek gedaan worden en wel naar de vraag in hoeverre de strafrechtspleging invloed heeft op het normbesef van bepaalde groepen in de maatschappij. Zolang het tegendeel niet bewezen of een uitvoerbaar alternatief gesteld is, kan het door de Minister geformuleerde uitgangspunt gereede aanvaard worden.

Wat de voltrekking der vrijheidsstraffen betreft, gaat de Nota er van uit, dat het strafelement ligt in de vrijheidsbeneming en dat derhalve de voltrekking binnen de grenzen die een ongestoorde tenuitvoerlegging nu eenmaal stelt, geheel kan worden dienstbaar gemaakt aan de resocialisatie. Maar hoe?

De *bouwkundige situatie* als geheel wordt in de Nota voluit „onbevredigend” genoemd. Dit oordeel is aan de milde kant. De meeste gestichten zijn eind vorige eeuw gebouwd en het laat zich denken, dat in de beveiligingsburchten van toen de resocialisatie van nu niet bevredigend kan uitgevoerd worden. Maar hier en daar is de vernieuwing van wat verouderde reeds ter hand genomen. Ook zijn er plannen voor nieuwbouw: een gesticht te Gouda, paviljoens te Veenhuizen en een centraal vrouwen-gesticht te Arnhem. Zodra het complex te Gouda gereed is, stelt de Minister zich voor een of mogelijk meer koepelgevangnissen buiten gebruik te stellen. Ieder die – om welke reden dan ook – deze koepels van binnen kent, zal dit voornemen van harte toejuichen.

De *Huizen van Bewaring*, met hun sterk wisselende bevolking, die slechts een korte gemiddelde verblijfsduur heeft en die zowel uit veroordeelden als uit onveroordeelden is samengesteld, vormen binnen het gevangeniswezen

weer een eigen konglomeraat van problemen. Het ruimtegebrek is groot, zodat het veelal niet mogelijk is de gedetineerden in vormen van gemeenschap bijeen te brengen met behoud van de noodzakelijke scheiding van bepaalde groepen en van selectie. Daarom wordt de detentie hier meestal cellulair ondergaan en is het regiem strenger dan in gevangnissen, wat zeker niet met de bedoeling der wet strookt. Het ruimtegebrek wordt ten dele veroorzaakt door de veelvuldige en vaak langdurige toepassing der voorlopige hechtenis in ons land. Hoewel dit probleem waarschijnlijk uitermate gecompliceerde samenhangen heeft met andere vraagstukken, zoals de psychiatrische en maatschappelijke voorlichting vóór de berechting en de uiteindelijk opgelegde strafmaat (de in ons land opgelegde vrijheidsstraffen zijn in vergelijking met het buitenland aan de lage kant), hebben al velen hierover de staf gebroken. De Minister heeft aandacht voor dit vraagstuk en wint bij een commissie advies in over de noodzaak van eventuele wetswijziging op dit stuk.

---

door dr. A. Heijder

Onbevredigend noemt de Nota ook de *rechtspositie der gevangenen*. Met name voor het klachtrecht overweegt de Minister een nieuwe regeling. Het is bekend, dat gevangenen iedere behandeling, van welke zijde ook, ervaren in termen van rechtvaardig of onrechtvaardig. Het zou een verbetering zijn en de stemming in de gestichten ten goede komen wanneer door een niet al te schriel toegemeten klachtrecht op gerechtvaardigde grieven actie ondernomen kon worden en andere bezwaren op onpartijdige wijze konden worden afgedaan. Ook mag een zekere preventieve werking van zo'n regeling niet uitgesloten geacht worden.

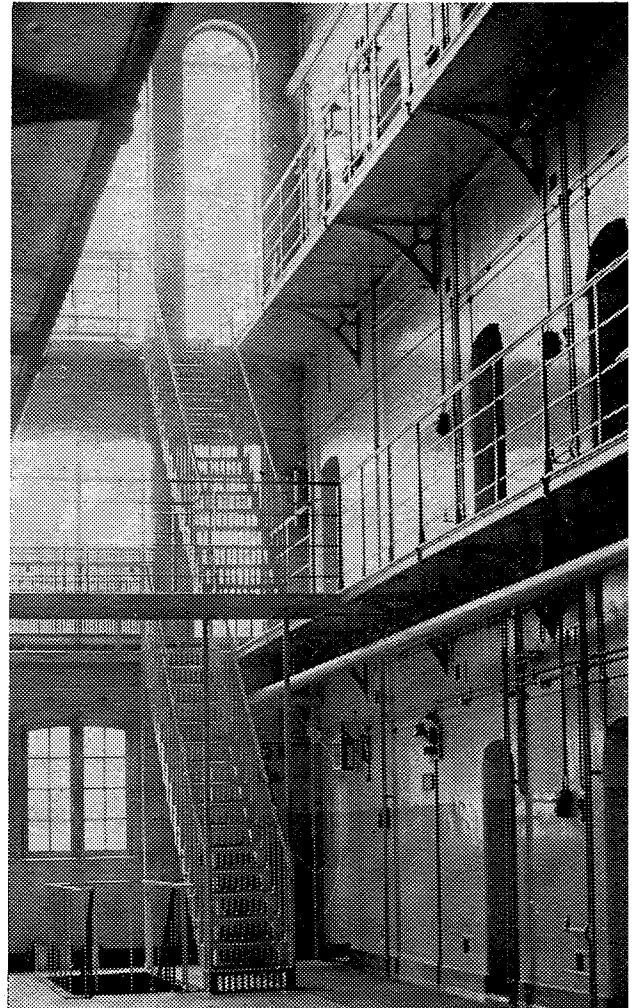
Het centrale probleem van ieder gevangeniswezen ligt in de *bejegening der gedetineerden*. De Minister overschat hetgeen geschiedt niet: „De gehele institutionele therapie bevindt zich nog in een experimenteel stadium.” Ook dit oordeel lijkt ons mild. Belangrijk en in overeenstemming met moderne penitentiaire inzichten is het voornemen des Ministers om ook op dit stuk nieuwe wegen te gaan door de gedetineerden te verdelen in kleine groepen, zgn. „leeft eenheden”, die in een zoveel mogelijk constante samenstelling ieder in een eigen afdeling van het gesticht zullen verblijven en geleid worden door vast personeel. Men neemt aan dat hierdoor de kans op positieve beïnvloeding groter wordt, omdat dan een vertrouwensband tussen bewakers en bewaakten kan groeien. Voor grotere gestichten brengt dit een paviljoenssysteem mee. De Minister opteert voor een betrekkelijk ruim gestichtcomplex met paviljoensstelsel, liever dan voor een aantal kleine gestichten. Hoewel noch het ene noch het andere systeem proefondervindelijk zijn kwaliteiten heeft getoond, lijkt toch het samenbrengen van grote groepen gedetineerden op één terrein bezwaren te hebben. Onderling contact kan moeilijk verhinderd worden en de wederzijdse beïnvloeding pleegt verre van gunstig

te zijn. De bouwplannen verkeren waarschijnlijk al in een te ver gevorderd stadium om nog op de gedane keuze te kunnen terugkomen. Belangrijker echter lijkt de vraag wat de zin is van deze kleine groepen wanneer ze niet in hun sociale structuur zorgvuldig worden opgebouwd en in de sociale relaties der leden worden begeleid. Daarvoor zal men moeten kunnen beschikken over voldoende bekwaam en intensief opgeleid personeel. Dat is er niet.

Het *personeel* heeft in de Nota gelukkig een eigen hoofdstuk gekregen. Zeer terecht zegt de Minister: „De hervorming van het gevangeniswezen is goeddeels afhankelijk van het personeel waarmede moet worden gewerkt.” Er is in ons land voor gepleit het lagere bewakend personeel in te schakelen bij de resocialisatie en daardoor de bewaarder in zijn taakomschrijving meer te bieden dan louter de beveiliging. Nu zegt de Nota: „De taken van het bewakend personeel vereisen in hun gehele omvang nog een nadere studie en zullen, naar mag worden verwacht, naar gelang de ontwikkeling van het gevangeniswezen vordert, een verdere evolutie doormaken. „Het is jammer, dat over de richting waarin de Minister zich deze ontwikkeling denkt, geen nadere aanduiding wordt gegeven. Wel zal de opleiding der bewaarders nader in ogenschouw genomen worden. Er is sprake van een soort „kweekschool” van een jaar.

De nota bevat nog op vele andere punten informatie, met name het vraagstuk van de gevangenisarbeid en de beloning is aan de orde gesteld. Ook hier klinkt weer het voorzichtige „dit is in onderzoek”.

Samenvattend kan men zeggen, dat de in de Nota ontwikkelde plannen aan de voorzichtige kant blijven, dat vele belangrijke punten nog in studie zijn, dat er niet duidelijk een nieuwe richting wordt ingeslagen. Aan de andere kant is het verheugend dat de Minister op zo vele punten bereid blijkt advies in te winnen en allerlei overwegingen in zijn beleid te betrekken. Het gevangeniswezen leent zich naar zijn aard meer voor evolutie dan voor revolutie. Men kan over het tempo twisten. Maar in ieder geval is nu duidelijk, dat er geenszins sprake is van verstarring en dat er naar gestreefd wordt een dynamisch beleid te voeren. Nu de Minister zo duidelijk opening van zaken heeft gegeven, is het te hopen dat deze Nota ruime belangstelling zal ontmoeten in het Parlement en daarbuiten.

Een humanistisch drama

Hella S. Haasse: „Een draad in het donker” (een toneelspel in drie bedrijven), Em. Querido's Uitgeverij, Amsterdam 1963.

Hella Haasse heeft een prachtig spel geschreven, waarvan de strekking zuiver humanistisch is. Zij heeft *Ariadne* tot hoofdpersoon gemaakt van haar drama: *Ariadne, de martelares van het bevrijdend ongelooft*.

De oude Griekse legende vertelt, dat de Atheners elke acht of negen jaar zeven jongens en zeven meisjes naar het eiland Kreta zonden om te dienen als voedsel voor het monster in het Labyrinth: de gevreesde Minotaurus. De koningszoon uit Athene, *Theseus*, was één van de zeven jongemannen. Toen de dochter van koning Minos van Kreta, *Ariadne*, hem zag, rijpte in haar het plan hem uit de kaken van de Minotaurus te redden. Zij gaf hem heimelijk een draad, waarmee hij het Labyrinth binnen kon gaan zonder te verdwalen. Zo konden de zeven jongemannen en de zeven meisjes het Labyrinth ongedeerd verlaten, nadat *Theseus* het monster had gedood. De Atheners voeren weg van Kreta en namen *Ariadne*, aan wie *Theseus* zijn leven te danken had, en ook haar jongere zuster *Phaedra*, op de terugreis mee. *Phaedra* drong zich in de gunst van *Theseus* en *Ariadne* verloor de sympathie van *Theseus*. Listig werd zij op het onbewoonde eiland *Naxos* achtergelaten. *Theseus* huwde later *Phaedra* en werd bij zijn thuiskomst gevierd als de held, die de Minotaurus had gedood.

Op het stramien van dit oude gegeven heeft Hella Haasse een drama geborduurd met een zinvolle, humanistische strekking.

*

Zij voegt iets aan het oude verhaal toe, waardoor het voor de moderne mens zinvol wordt. Het is zelfs mogelijk, dat zij de oorspronkelijke zin van het gegeven heeft ontdekt, die door de overlevering bedekt is geworden. Het toevoegsel of de herontdekking bestaat hier in, dat *Ariadne* uit de mond van haar vader, koning Minos, verneemt, dat de Minotaurus in werkelijkheid niet bestaat, maar een handig verzinsel van de koning is om de Grieken en Kretensers vrees in te boezemen en aldus eigen macht te verstevigen. Zij deelt dit aan *Thesens* mee, die echter na zijn terugkeer uit het Labyrinth deze waarheid verzwijgt, teneinde als de held te kunnen poseren, die het – in werkelijkheid niet bestaande – monster heeft gedood. Vergeefs poogt *Ariadne* haar toekomstige echtgenoot ertoe te brengen de waarheid aan de bemanning van het schip te openbaren. Haar zuster *Phaedra*, die óók in het geheim is ingewijd, weet op geraffineerde wijze haar zuster bij *Theseus* gehaat te maken en zelf de bruid van de Atheense held te worden. *Ariadne* blijft eenzaam op *Naxos* achter en wijst de goddelijke dronkenschap van *Dionysos* af („de grote trooster der verlatenen”). In de droom keert zij naar Kreta terug. Maar de droom openbaart haar, dat men daar doof blijft voor de waarheid. In de droom keert zij terug naar het eiland *Naxos*, waar zij ligt te dromen: een bewijs, dat zij het waarachtig meende, toen zij *Dionysos* toevoegde: „Ik wil liever alleen zijn en pijn lijden in een wereld, waar de waarheid zin heeft.” De gunst van *Theseus* en de roes van *Dionysos* heeft zij versmaad terwille van trouw aan de waarheid.

In het eerste bedrijf zegt de voedster van *Ariadne*: „Ik heb langer geleefd dan jij, ik ken de wereld, de mensen. Dit weet ik: wie de waarheid naloopt, wacht een bitter lot.”

En dan antwoordt *Ariadne*: „Ik ben niet bang.”

Zo is *Ariadne* de enige, die onbevreesd de waarheid trouw is: haar vader heeft de leugen van de Minotaurus uitgevonden, om zijn onderdanen en de Atheners onder de duim te houden; *Theseus* huichelt, om *Ariadne* van haar plaats als toekomstige koningin van Athene te verdringen.

Eenzaam blijft zij op *Naxos* achter, niet ten prooi aan de roes der waanzin, maar trouw aan

Wij zitten in *Opatya* te zonnebaden. *Opatya* is dé badplaats der Joegoslavische badplaatsen en was dat reeds in de Oostenrijkse tijd dat wil zeggen vóór dat het rijk der Habsburgers dat zich tot hier uitstrekte in 1918 ineenstortte. In de jaren zeventig der vorige eeuw toen *Opatya* nog een vissersplaatsje was zoals er zoveel zijn aan de Dalmatische kust werd het ontdekt door enige doctoren en daarna verzezen in de periode van het hoogkapitalisme de hotels en villa's als paddestoelen uit de grond. De adel van Wenen en Boedapest bouwde volgens Den Doolaard de villa's en hotels om er haar maitresses in onder te brengen. Aan deze maitresses is het derhalve te danken dat wij hier zo netjes kunnen logeren, een fraai staaltje van hetgeen Hegel „de list van de rede” in de geschiedenis noemt. Want aan hotels is er hier in het Tito-tijdperk nog weinig overreind gezet. De hotels en woningen uit de Habsburgse tijd vertonen veel zogenaamd achterstallig onderhoud. Zelden is een huis behoorlijk fris geschilderd, hetgeen aan de steden en dorpen zonder meer een grauw aanzien geeft. Maar de zon maakt alles goed. En daarom ziet het Tito-regime kans uit het toeristenverkeer rijke deviezenwinst te halen. Vooral de Duitsers zitten in groten getale te zonnebaden en zo ziet men weer dat de humane verbindingen lopen over de schijf van het geldwezen. De list van de rede in de geschiedenis is niet louter verzinsel. Zo wil ik maar zeggen dat het alleszins aanbeveling verdient uw vakantie aan de zonnige (en goedkope) Joegoslavische kust door te brengen en daarmede de vreedzame coëxistentie te bevorderen.

Wij zitten nu voor de variatie te zonnen op *Rab*, wellicht het mooiste eiland voor de noordelijke kust van Joegoslavië. Men bereikt het per toeristenschip in een kleine zes uur vanuit de haven *Rijeka*.

In tegenstelling tot de steenwoestenijen van andere eilanden waar men langs vaart is *Rab* een groen eiland met een prachtige bergachtige natuur. Het werd reeds in de Romeinse tijd bewoond en de middeleeuwse hoofdstad *Rab* is compleet in onze tijd overgenomen en daarin slechts vergroot door de bouw van enige hotels. Door het ontbreken van autoverkeer is de rust er onvoorstelbaar. Het eiland is een door toeristen zeer gezocht oord. Maar het loopt wel gevaar het *Capri* van Joegoslavië te worden en dan is het uit met de rust. Wie de rust op *Rab* dus nog wil meemaken haaste zich.

Één der attracties van *Rab* is dat op een zeventiende meter afstand het zogenaamde liefdeseiland ligt, dat gereserveerd is voor nudisten. Men

ZONNE BAD

kan er naakt rondlopen, baden en zonnen. Keurig gekleed gingen wij er eerst heen en vroegen of wij er toegang hadden. „Zelfs zonder uw stropdas aan” was het antwoord, die wij de volgende keer dan ook hebben thuisgelaten. Volgens de zeden van het eiland voel je je vanaf het ogenblik dat ieder kledingstuk is afgevoerd een ander mens. Het schaamtegevoel met betrekking tot bepaalde lichaamsdelen is dan ook door het christendom op poten gezet en geenszins een natuurlijk gegeven. De oude Grieken stonden geheel anders tegenover het naakt en deze houding was op ons eiland te ervaren. Men ziet hier de mens geheel naakt uit zee opduiken in zijn vakantiewereld. Een aardig

het enige wat aan het mensenleven menselijke zin geeft: waarachtigheid.

*

Wij mogen onze geestverwante dankbaar zijn voor dit unieke kunstwerk, waarvoor zij als motto koos een uitspraak van *Ben Johnson**: „'t Was only fear first in the world made gods” (Het was de vrees, die aan de godenwereld het aanzijn gaf). Ik hoop, dat op de komende jaarvergadering gelegenheid gevonden zal worden voor een humanistische kunstbeleving: de opvoering van „Een draad in het donker”, geschreven door Hella Haasse. P. D. van Roijen * *Ben Johnson* vertaalde hiërme de spreuk van *Statius* (*Thebais* 3 : 664): „Primus in orbe deos-vecit timor”.

meisje vertelde mij er dat de mens van nature goed is en dan denk je: waar is de tijd dat ik dit zelf ook zo vond. Een buitenlandse dame van rijpere leeftijd biechtte mij op dat zij er kwam niet vanwege de maatschappelijke structuur van Joegoslavië, maar vanwege de zon. Een begrijpelijk standpunt want in hun vakantie schijnen velen de zin van hun leven te vinden in het zich door de zon bruin laten bakken. Hoe bruiner hoe mooier!

Tenslotte zonnen we thuisgekomen in Nederland – traditioneel het land van mist en regen, maar deze zomer overgoten met zon. „Wat een land, wat een land, waar dat allemaal maar kan” om eindelijk nu maar eens een citaat te laten vallen. In de zon zitten-de heb ik me namelijk voorgenomen drie citaten te leveren voor dit artikel en dit is dan het eerste. Jammer dat ik er zelf niet op gekomen ben, maar *Kan* is me voor geweest. Het tweede citaat ontleen ik aan een student, wiens naam me helaas ontschoten is, die op een tentamen filosofie ondervraagd werd over *Kant*, waarmee hij toevallig niet te best op de hoogte was. Om de hoogleraar in kwestie toch een goede totaalindruk te geven zei de student: „Wat *Kant* kan *Kant* alleen.” Hierbij valt te bedenken dat *Kant* nooit op reis is geweest.

Zoals ik al zei zitten wij te zonnen in eigen tuin in eigen land, een zeldzame vrijetijdbesteding. Boeken naast ons en een goed tijdschrift op je schoot. En ik denk zo bij mezelf: Wat houd ik toch van mijn eigen land! Houdt u ook zo van uw eigen land, waarde lezer, als u van vakantie thuisgekomen bent? Of pakt u het alleen in de vakantie en in het buitenland existentieel aan? Nou dat moet u weten! Maar weet u waarom ik zo van mijn eigen land houd? Niet vanwege de zon hoor! Ik houd van Holland omdat ik houd van mens en wereld.

Dr. Jac de Roy

NIET RADICAAL GENOEG?

Onder bovenstaande titel is een vervolg verschenen op het in dit blad al besproken boek van de Engelse bisschop John. A. T. Robinson, Eerlijk voor God, dat in Engeland in talrijke oplagen en ook in ons land als de meest verkochte pocket van de maand een groot aantal lezers heeft bereikt.

Dit vervolg bevat een aantal belangrijke reacties op het eerst verschenen geschrift met een antwoord van de bisschop. Hoezeer beide boekjes indruk hebben gemaakt in ons land, blijkt uit een speciaal nummer van het „maandblad voor evangelie en cultuur”, Wending, van december 1963, waarin theologen en niet-theologen er hunne over hebben gezegd.

Het vervolgboekje heeft in de vertaling een titel in vragende vorm gekregen, omdat sommige schrijvers die met Robinson in discussie zijn getreden, van oordeel zijn dat hij niet ver genoeg, anderen daarentegen van mening zijn, dat hij te ver is gegaan, omdat hij niet radicaal genoeg is tegenover zichzelf.

Eén ding is duidelijk: Robinson heeft op een – ik zeg niet voor ieder, maar wel voor velen die zich de moeite van zelfstandig denken willen getroosten – begrijpelijke wijze uitdrukking gegeven aan de geloofsmoeilijkheden en twijfels die onder velen, zeer velen bestaan, die zich christenen (van onderscheiden confessie) noemen, en die zich door de eerlijke manier waarop Robinson zich bezig houdt met of zich solidair verklaart met hen, getroost, opgelucht of bevrijd gevoelen. Dit geldt evenzeer voor katholieken als voor protestanten, welke laatsten de bisschop zich toch wel in eerste instantie als lezers zal hebben gedacht. Het is dan ook vooral bij de nieuwe protestantse theologen, dat hij zich aansluit. Maar de moderne protestantse theologen schrijven een taal die nu niet direct de gewone christenman of -vrouw aanspreekt. Robinson vat nu in zijn boek de radicale opvattingen van die – Duitse – theologen samen en vertaalt hun theologische subtiliteiten in een meer gewone taal, wat de vooral op de praktijk van het leven gerichte Engelsman bijzonder goed afgaat. Wat op deze wijze aan een groot publiek wordt aangeboden, is desniettemin van voldoende gehalte om tal van theologen in ons land ertoe te bewegen zich danig bezig te houden met wat het christelijk geloof onmiddellijk aangaat. Het gaat nog meer de mens aan die een of andere – laat ik maar zeggen – „modaliteit” van dit geloof belijdt. Robinson weet zo goed als wie ook dat er zich onder de velen die christenen heten een grote mate van onbekommerdheid, zo al niet onverschilligheid bestaat omtrent wat toch in feite de grond van hun menselijke existentie zou moeten uitmaken.

Ik meen dat het niet alleen Robinsons bedoeling is om de theologische nieuwlichterijen gemeengoed te maken, maar dat hij een eerlijke poging heeft willen doen om door het aantonen van de achterstand bij tal van gelovigen inzake het moderne wetenschappelijke en wijsgerige denken, deze onbekommerdheid en onverschilligheid te doorbreken en het geloofsleven in andere banen te leiden en te reacteren.

Ook onder katholieken vindt Robinson aandachtige lezers, zoals ik persoonlijk heb kunnen vaststellen in het zuiden van ons land, waar de reuzepocket „Uit het rijke Roomsche leven”, die het enkele decennia geleden nog zo vanzelfsprekende roomse bestaan ridiculiseert, met innig genoegen wordt gelezen en waar het cabaret „De Lachende Kerk” volle zalen trekt.

Robinsons boek is vooral een afrekening met het gangbare kerkgeloof. Hij keert zich in de eerste plaats tegen de kerk- en geloofstaal, die zich nog steeds zonder blikken en blozen bedient van een mythologische terminologie die in ons huidig wereldbeeld volkomen zinloos is geworden, hoezeer men zijn best doet de goeemeente aan het verstand te brengen dat er „iets anders” onder moet worden verstaan dan er staat; termen als hemelvaart, nederdaling ter helle, incarnatie en vele andere zijn onbruikbaar geworden. Hij verzet zich eveneens tegen de voorstellingen en begrippen die aan het woord God worden toegekend. Hij verwerpt met nadruk de boven-natuurlijke ofwel supra-

naturalistische opvatting van God als een Wezen boven en buiten de wereld, als een Opperwezen, als een Schepper van de wereld. Robinson spreekt liever van de grond en de diepte van het Zijn.

Verder heeft hij in navolging van de door de Nazi's vermoorde theoloog Bonhoeffer geen goed woord over voor die religie die om een God vraagt, zonder wie een mens niet klaar zou komen, niet alleen niet met zijn wereldbeeld, maar ook niet met zijn levensvragen tegenover lijden, angst en dood. Hij spreekt ook niet meer van Jezus als zoon van God, maar als „de mens voor anderen” in wie de liefde overheerst en die ons de weg toont naar de grond van het bestaan.

Het is niet allemaal gloednieuw wat Robinson schrijft, maar wel zal het ontstellend of verrassend nieuw zijn voor de velen die nu gemeenzaam worden gemaakt met een wijze van geloven en denken die de afstand die er nog steeds voor zovelen bestaat tussen zichzelf en „andersdenkenden”, aanmerkelijk verkleint en zelfs wegneemt en die andersdenkenden alereerst als mens, als medemens gaat zien.

Robinson zal als lezers niet in eerste plaats aan moderne, godloze humanisten hebben gedacht of het zou moeten zijn dat hij, ze als twijfelaars tussen geloof en ongeloof ziende, zou kunnen hopen op hun terugkeer naar een opener, ruimer, meer om het menselijke bekommerde kerk. Toch is wat Robinson geschreven heeft ook onze aandacht waard. Allereerst omdat het ons moet verheugen dat dit ertoe meewerkt om in de wereld zinloos geworden tegenstellingen en wederzijdse wanbegrippen, waar we al genoeg van hebben, op te ruimen. Maar ook zal lezing van deze geschriften ons nog eens duidelijk voor ogen stellen dat wat zich in het christelijk theologisch denken voltrekt en wat nu ook doordringt tot de grote massa, het proces is van het omzetten van theologische uitspraken in uitspraken over de mens, dat in feite de theologie zichzelf opheft in de dubbele zin waarin het dialectisch denken dit woord gebruikt: een eind aan zichzelf maakt en tegelijk een hoger stadium bereikt.

In het boekje *Niet radicaal genoeg?* komt als reactie op Robinsons eerste boekje een hoofdstuk voor van een Engelse atheïstische filosoof, Alasdair MacIntyre, wiens bijdrage aldus begint: „Wat in Robinsons boek opvalt, is in de allereerste plaats, dat hij een atheïst is.” Hij betoogt voorts dat de theologen die Robinson bij voorkeur aanhaalt, hem op die weg zijn voorgedaan en MacIntyre hoort in Robinsons stem niet slechts die van één persoon; zijn boek toont, zegt MacIntyre, aan dat er een hele groep theologieën bestaat die een theïstisch vocabularium behouden hebben maar met een atheïstische inhoud.

Ten slotte moeten we niet vergeten dat het theologisch denken niet in de lucht hangt; maar dat het een symptoom is van het evoluerend denken op nog zo vele andere gebieden, zodat we het moeten beschouwen in een groter sociaal verband. Nog veel te veel veroorzaken godsdienstige verschillen, hoe onwezenlijk ze ook mogen zijn geworden, tegenstellingen die

op sociaal en politiek terrein tot overleefde scheidsmuren zijn geworden. Op die gronden mogen wij geschriften als die van Robinson begroeten als een poging tot aanpassing van het godsdienstig leven aan een wereld die aan een onverbiddelijk secularisatieproces is onderworpen. Theologische achterhoedegevechten kunnen dit proces niet ophouden, maar wel hinderlijke tegenstellingen in stand houden in de mensenwereld van nu die vraagstukken heeft op te lossen die onmiddellijk met haar voortbestaan te maken hebben.

O. Noordenbos

Esperantisten in Den Haag

Er worden tegenwoordig veel internationale congressen en conferenties gehouden: er is grote behoefte aan dergelijke ontmoetingen. Politici en economen, intellectuelen en vakverenigingsmannen, theologen en zakenlieden, zij allen hebben gemeenschappelijke belangen over alle grenzen heen. En dus houden ze hun congressen en zenden daarheen hun specialisten: hoofdbestuurders, bedrijfsmanagers en vakgeleerden. Met behulp van tolken en vertalers en zeer kostbare installaties slagen ze er dan in, hun zaken af te doen.

Heel anders de Esperantisten. In de eerste augustusweek had in Den Haag het 49ste Esperanto-Wereldcongres plaats. Er waren 2500 deelnemers uit meer dan 30 landen. Alle werelddelen waren vertegenwoordigd en vele rassen; de „nieuwe landen” van Afrika zo goed als de landen van het Sowjetblok. Een enkele maal ontmoetten deze mensen elkaar in één grote vergadering, op de openingszitting in het Kurhaus. En ook bij de officiële ontvangst door de regering in de Ridderzaal (met aangrenzende zalen!) schenen ze er allemaal te zijn.

Maar verder werden er elke dag reeksen van bijzondere bijeenkomsten gehouden: de lezingen van de Zomeruniversiteit, toneelvoorstellingen, vergaderingen van vakgenoten en geestverwanten op velerlei gebied, kerkdiensten en wat niet al. En dat alles zonder tolken en vervelende, tijdrovende vertalingen.

Het aardigst echter zijn de persoonlijke ontmoetingen. Ieder praat met iedereen: met mensen uit Japan, uit Rusland, uit Bulgarije, uit Koeweit, uit Madagaskar. Niemand voelt zich de mindere van de ander: men spreekt immers een neutrale taal, die niemands moedertaal is!

Er zijn veteranen, die al voor de eerste wereldoorlog Esperantist waren, en nieuwelingen, die de taal pas geleerd hebben. Tachtig kinderen uit 28 landen hadden hun eigen „congresje”. Ook de volwassen jongeren bespraken hun eigen problemen (in het Anne Frankhuis in Amsterdam).

Zo was dit cosmopolitische volkje dus een week bijeen. Men vond ook nog tijd voor excursies naar andere steden, naar de Delta-werken enz. De „vreedzame existentie” tussen communistische en kapitalistische landen werd gerealiseerd. Er zijn trouwens reeds Esperanto-wereldcongressen geweest in Warschau en Sofia. Dit nauwere, persoonlijke contact tussen mensen aan weerszijden van het ijzeren gordijn is zeker niet onbelangrijk. Vooral de satellietlanden waren vertegenwoordigd: speciaal Bulgarije, Hongarije en Polen. Ook Joegoslavië. In deze landen zijn de laatste jaren bloeiende Esperanto-organisaties gekomen. De taal wordt er ijverig geleerd. Men hunkert er blijkbaar naar contact met het buitenland.

Van de aanwezige Russen (11 stuks) vernamen wij, dat ook in de Sowjetunie in de laatste 8 jaren weer nieuwe mogelijkheden zijn voor het Esperanto. Naast een heel oude generatie is er ook een grote groep enthousiaste jongeren.

Het was erg prettig, een week lang vriendschappelijk om te gaan met mensen uit zoveel landen.

C. J. C.

MENS EN MUZIEK

„Het ononderbroken geconcentreerd-zijn, vermoeit wellicht reeds na twintig à dertig minuten. Doorstuderen heeft dan geen zin meer en levert nauwelijks nog resultaten op. Ik verbied daarom de leerling om in het begin langer dan de hier genoemde tijd achter elkaar te spelen, omdat anders de gedachten wegzweven en het verdere spel eerder schadelijk dan nuttig is”, aldus de grote piano-pedagoog Karl Leimer (leraar van Walter Gieseking) over de factor „vermoeidheid” in de relatie tussen mens en muziek.

Hij staat in deze mening bepaald niet alleen: „Merken we, dat we niet meer onze volledige aandacht aan elke noot afzonderlijk kunnen geven, dan is het beter met spelen op te houden en wat te rusten. Verlaat de piano zodra uw concentratievermogen niet meer 100 % is. Dit wordt gewoonlijk het geval na dertig à veertig

minuten studie. Verdeel daarom uw dagelijkse (vak-)studietijd in vijf of zes eenheden van telkens een half uur of drie kwartier met een behoorlijke tussenruimte.” Zo adviseert de concertpianist Andor Foldes zijn toekomstige collega's.

Midden in de zomervakantie zijn dit woorden vol diepe zin. Plotseling, van de ene dag op de andere, getuimeld te zijn in een leven van vrijheid-blijheid, na een door slechts kleine vakanties onderbroken vermoeiend jaar van doelgerichte muzikale aandacht – dat is een situatie waarin een beroepsmusicus zich kan bezinnen op de haast eindeloze keten van concentratie-uren die nu achter hem ligt.

door Leo Hoost

Maar al te zeer wordt de muziek t.o.v. beroepsmusici beschouwd als een kwestie van „zich uitleven” of „zich laten gaan”, „er geïnspireerd voor moeten zijn” enzovoorts. Misschien zou deze geestesgesteldheid een rol kunnen spelen bij de jazz-improvisatie. Overigens echter zou men veeleer een typerende anecdotetegenover dat vermoeden van alleen-maar-uitleven moeten stellen: Toen Arthur Rubinstein door een oude dame eens werd gevraagd of het voor iemand als hem nu nog nodig was dat hij elke dag piano studeerde, zei hij: „Lieve mevrouw, als ik één dag niet studeer hoor ik het zelf; studeer ik twee dagen niet, dan merken mijn vrienden het; en als ik drie dagen niet heb gestudeerd dan valt het zelfs u op!”

De waarheid is, dat het beroep van schepend, uitvoerend of lesgevend muzikant naar, een buitengewoon zwaar en minutieus beroep is, waarbij naast een kleine dosis van (noem het) routine, de meest subtiële en afwisselende mentale factoren een overheersende rol spelen. De dosis „routine” bestaat uit b.v. het feit dat de noten in de notenbalken steeds op dezelfde plaatsen liggen, of uit de zekerheid dat in een bepaalde maat steeds hetzelfde aantal tellen moeten voorkomen. De grote geestelijke krachtoeren aan concentratie die door de muziek van ons worden geëist liggen echter in de noodzaak de verborgen samenhang tussen deze afzonderlijke factoren te ontdekken en te realiseren.

Om maar bij mijn hoofdvak, de piano, te blijven – ik houd ervan om bij het pianospel het rechterpedaal te benutten, pianospel zonder pedaal vind ik dor en droog. Maar... ontdek nu maar eens precies hoe je Bach met pedaal kunt spelen! Dat is een heel ander pedaalgebruik dan b.v. bij Schumann of Chopin!!!

Of, probeer eens de traditionele regels der vingerzetting toe te passen in een compositie, vol van grillige pianistische problemen. Of analyseer bepaalde spel-moeilijkheden bij de ene leerling, en geef antwoord op de vraag waarom zich bij de andere leerling deze moeilijkheden helemaal niet voordoen.

Het zijn slechts enkele voorbeelden uit een bodemloze voorraad waarmee de verhouding van (beroeps)mens en muziek kan worden geïllustreerd. Een verhouding waarin slechts de strengste concentratie voorwaarde kan zijn voor een effectieve inspiratie. „De grote vakantie” in nuttige luiheid door te brengen, betekent dan alleen maar het opladen van nieuwe energie ten behoeve van deze muzikaal-geestelijke discipline van straks.

IN MEMORIAM P.C. FABER

Het is altijd moeilijk zich te realiseren, dat iemand, met wie men jaren opgetrokken heeft, er niet meer is. Dit te meer, wanneer het iemand betreft als Faber, met zijn levendige geest en zijn bruisende activiteit.

Ik kende hem al van vroeger, uit zijn Rotterdamse tijd. Maar ik heb hem eerst goed leren kennen in bezettingstijd en met name in de beruchte hongerwinter. Wij hadden nog regelmatig bijeenkomsten van wat er nog over was van het oude partijbestuur van de S.D.A.P. Zoals te doen gebruikelijk was in dergelijke bijeenkomsten, hielden wij ons bezig met wat er na afloop van de oorlog allemaal zou moeten gebeuren. Een van de punten was de noodzakelijke vernieuwing in het maatschappelijk hulpbetoon. Er werd een commissie ingesteld om dit vraagstuk te bestuderen. Van deze commissie werd Faber de ziel.

Toen wij bezig waren, kwam er een nota van Jo Boetje van uit zijn schuilplaats op de Veluwe, waarin hij pleitte voor een eigen aandeel in het maatschappelijk werk. En mr. Menten kwam met de aankondiging van de voorgenomen oprichting van Nederlands Volksherstel, waarin hij node een vertegenwoordiging van het buitenkerkelijke volksdeel zou missen.

Overweging van een en ander leidde tot de conclusie, dat er grote behoefte was aan een stichting, die zich speciaal zou belasten met de zorg voor buitenkerkelijken en leden van kleine kerkgenootschappen, die elders geen dak vonden. Zo is Humanitas tot stand gekomen. Reeds een maand na het einde van de oorlog kon zij haar werk aanvangen.

Faber werd als vanzelfsprekend haar eerste directeur. Het was een kolfje naar zijn hand. Men kan zich het geplotter van die eerste maanden nauwelijks voorstellen. Een kamer op het Frederiksplein, volgestouwd met goederen van Nederlands Volksherstel, waarin Faber met een meisje al het werk moest doen op een geleende schrijfmachine met papier, gegapt van de Duitsers. Wij begonnen met een lege portemonnaie. Een startsubsidie van f 10.000, verstrekt door Volksherstel, moest alle kosten voor het eerste jaar dekken. Toen kwam er steun van de vakbeweging, van de krant, van een bescheiden aantal leden. Maar het werk breidde zich veel sneller uit dan de financiën. Jo Boetje werd ingeschakeld, maar werd na enige tijd ziek. Ook Faber werd het te machtig. Op een gegeven ogenblik was er zelfs geen geld om de salarissen uit te betalen. Faber schoot het uit eigen zak voor. Zo ploeterden wij voort, totdat wij na enkele jaren wat grond onder de voeten hadden. En – tekenend voor Faber – toen was hem het rechte plezier er af. Hij aanvaardde een baan bij de gemeente. Humanitas bood hem het erelidmaatschap. En in die functie bleef hij medeleven, niet alleen uit de verte, maar ook actief, als er een beroep op hem gedaan werd. Tot de ziekte, waaraan hij bezweek, ook hieraan een eind maakte.

Wij gedenken Faber als een man, die zich volledig gaf aan werk, dat hem lief was, als een goed kameraad, als de feitelijke grondlegger van Humanitas.

Mr. dr. J. in 't Veld

Lezingen voor de radio

zo. 6 sept.; VARA, 9.45 uur: *Matthew I. Spetter: „Neger in Amerika”.*

zo. 13 sept.; VARA, 9.45 uur: *Mevr. G. W. G. Rudelsheim-Hamer: „Wij zitten er maar mee”.*

zo. 20 sept.; VARA, 9.45 uur: *H. Bongers: „Het proza van de Burger-edelman”.*

adreswijziging

Met ingang van 1 september a.s. is het adres van onze tijdelijke redactiesecretaris: **H. P. Danz, Mathenesserlaan 158b, Rotterdam-2, telefoon 252645.**

Vooraf onze medewerkers wordt verzocht van deze verandering goede nota te nemen.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Redactie: **Mevr. I. M. A. Donker-Rutgers, dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt Corstius, H. P. Danz, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof, P. W. van der Vliet.**

Tijdelijk Redactiesecretaris:
**H. P. Danz, Mathenesserlaan 158b
Rotterdam-2, telefoon 252645**

Administratie, abonnementen en advertenties:

**Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 10163; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht**

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,- per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,-; losse nummers f 0,30.

IK denk er ZO over

Spiritisme voor humanisten

Het stukje van de heer P. D. van Roijen in het nummer van 6 juni over „Humanisme en spiritisme” heeft reeds veel afwijzende reacties uitgelokt. En terecht. Want de wijze, waarop de heer Van Roijen elke bemoeiing met het spiritisme afwees als strijdig met de humanistische levensovertuiging, was naar redelijke maatstaven onhoudbaar. Ik wil deze volkomen gerechtvaardigde reacties niet nog met een vermeerderen, daar ik aldus slechts in herhalingen zou vervallen van hetgeen reeds tegen de heer Van Roijen naar voren is gebracht. Het lijkt mij echter wel dienstig, iets dieper op de aan de orde gestelde vraagstelling in te gaan.

Het door de heer Van Roijen verdedigd standpunt is, naar ik meen, symptomatisch voor de houding, die nog in brede kring tegenover het spiritisme wordt ingenomen. Men staat er bij voorbaat afwijzend tegenover, en in plaats van de feiten te onderzoeken gaat men er schouderophalend aan voorbij. Dit moge psychologisch begrijpelijk zijn bij mensen, die er een dogmatische levensovertuiging op na houden. Doch juist bij een humanist, die als zodanig van dogmatiek vrij meent te zijn, mag een dergelijke houding niet verwacht worden. Ja, veeleer en integendeel zou hij neiging moeten voelen om zich van de spiritistische verschijnselen enigszins op de hoogte te stellen, teneinde zo mogelijk tot een eigen oordeel daarover te komen. Dit kan immers van grote betekenis zijn voor de levensovertuiging, de wereldvisie, welke hij zich uiteindelijk zal vormen. En de humanisten zijn als zodanig „zoekenden”, zoals terecht in het nummer van 20 juni nog eens werd onderstreept. Het humanisme biedt als zodanig immers geen pasklaar wereldbeeld. De beginselverklaring van het Humanistisch Verbond is meer gekenmerkt door hetgeen verworpen wordt, dan door hetgeen als waarheid wordt aanvaard. Hij komt er in grote trekken op neer, dat men voor waarheidsvertuigingen op zijn verstandelijk inzicht (dus niet op openbaringen), en voor zijn zedelijke overtuigingen op het eigen moreel besef is aangewezen, dat men nu eenmaal met zich mededraagt. En deze beperking is ook juist. Het afwijzen van elk openbaringsgezag is op zich zelf immers dermate belangrijk, dat het een vereniging van daarin gelijkgezinden volkomen rechtvaardigt.

Doch dit neemt natuurlijk niet weg, dat veel humanisten er behoefte aan hebben, hun levensovertuiging verder uit te bouwen. Een dergelijke behoefte kwam in dit blad meermalen tot uiting, en daarbij werd dan, als ik mij goed herinner, speciaal gedacht aan wijsgerige verdieping. Doch daarnaast is ook de kennisneming van de occulte verschijnselen, speciaal van die welke zich op spiritistische séances voordoen, van belang. Niet alleen immers zijn deze uitermate geschikt om ingewortelde denkbeelden aan het wankelen te brengen, doch tevens vormen zij dan het onmisbaar materiaal, waarmee bij de opbouw van een nieuw en ruimer wereldbeeld rekening moet worden gehouden. Ik zou dus elke humanist, die naar verdieping van levensovertuiging streeft, in ernstige overweging willen geven, eens een spiritistische séance met een betrouwbaar medium mede te maken. De zittingen, welke ik zelf de laatste jaren met een schrijfmidium hield (gespeend van elke griezigheid) waren bijzonder overtuigend en brachten verscheidene introducés er reeds toe hun materialistische opvattingen enigszins te herzien.

Dr. mr. K. L. Piccardt

Openbaar en bijzonder

(Een aanvulling)

Nu de eindexamens achter de rug zijn is het mogelijk de resultaten van het in 1958 met 75 leerlingen begonnen gemeentelyceum exact te geven: er slaagden dit jaar zeventien kandidaten, m.a.w. de verhouding is precies die van het Zaandijkse rk lyceum. Maar... er zakte maar één kandidaat, de twaalf anderen (die in mijn stukje genoemd werden) bleven in de vijfde zitten. En dat is het verschil met de Zaandijkse school: daar werden bij het eerste eindexamen zeven kandidaten afgewezen, ca. 4: en afwijzingen bij een examen trekken nu eenmaal meer de aandacht dan zittenblijvers! W. J. Jong

Nog eens spiritisme

Of het spiritisme – een voortbestaan in enige vorm na de dood en niet allerlei wijzen, waarop men spiritisme „bedrijft” – een grond van waarheid bezit, kan niemand van ons m.i. beoordelen: Nog nimmer is iemand teruggekeerd in wat wij het leven noemen.

En als er iets bestaat, dan behoeft dat m.i. niet in strijd te zijn met het humanisme, want dan zou er sprake kunnen zijn van een leven dat méér omvat dan wat wij met onze kennis onder leven verstaan, een leven dus dat verder reikt dan het aardse leven, dat als een van de facetten heeft wat wij nu dood noemen.

En als dat zo zou zijn dan zijn er twee mogelijkheden:

Of er is met dat leven geen contact mogelijk. Of er kan sprake zijn van contact tussen dit en dat leven.

Kan er sprake zijn van contact, dan behoeft dit m.i. nog niet te tornen aan de zelfstandigheid van ons, die zich in dit leven bevinden; ons verantwoordelijkheidsbesef kunnen wij evengoed zelf behouden. Als wij contact hebben met vrienden of familie – zeg ergens in Amerika – dan kunnen wij naar ze luisteren, maar wij behouden onze zelfstandigheid, wij zelf blijven uiteindelijk verantwoordelijk voor onze eigen daden, wij blijven zelf actief, eigen gezond verstand en geweten blijven ons richtsnoer.

Wij kunnen met onze Amerikaanse vrienden gedachten uitwisselen op grond van onze vroegere contacten; we kunnen elkaar op de hoogte stellen van onze toestand. Zo zou ik mij dat ook kunnen voorstellen t.a.v. wat wij overleden noemen. Als het waar zou zijn, dat – hoe dan ook – het leven verder reikt dan het „hier en nu”, dan vloeit m.i. uit onze humanistische belangstelling voor „al wat leeft” voort, dat we contacten niet schuwen, al is mij nog niet duidelijk, hoe we een waarborg zouden kunnen vinden om alle bedrog en humbug uit te sluiten.

In geen geval moeten we m.i. verwarren: het mogelijk bestaan van andere vorm van leven dan het ons bekende met de noodzaak van het hebben van contact daarmee, laat staan met de manier, waarop men dit helaas veelal tot stand tracht te brengen. Verder – en dit staat buiten al of niet bestaan van „later leven” – vloeit de opmerking: „Wij wensen geen hulp noch van God noch van Jezus noch van gebed noch van geesten” bepaald niet voort uit het humanisme van een mens in deze „ondoorgroondelijke” wereld, waar wij slechts ten dele kennen en waar wij in de vorm van de medemenselijkheid – die wij zo hoog achten – in zekere zin ook hulp krijgen van en verlenen aan onze medemensen.

Tenslotte, evenmin als onze Amerikaanse vrienden bemoeizuchtig behoeven te zijn en verantwoordelijk willen zijn voor onze daden, evenmin behoeft men deze onaangename eigenschappen bij voorbaat toe te kennen aan „die geesten”. R. H.

leven sverz ekering op index benad ering basis

Aurora

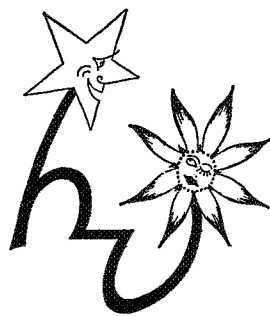
Zend mij vrijblijvend alle inlichtingen over uw Index-Benaderingspolis.

NAAM: .....

ADRES: .....

WOONPL: .....

(In open envelop, gefrankeerd met 5 cts postzegel, zenden aan:
N.V. Levensverzekering Maatschappij
AURORA, Stadhouderskade 1a, A'dam).

„Ik waardeer uw ontboezeming”

Ook de buitenkerkelijke leden van de Partij van de Arbeid hebben een organisatorisch centrum nodig

DE HUMANISTISCHE WERKGEMEENSCHAP is dit centrum!

Het orgaan van de H.W.G. is het maandblad

„VERNIEUWING” onder redactie van Karel Timmerman

Abonnementsprijs f 1,75 per jaar

Een proefnummer wordt U gaarne toegezonden door het Secretariaat
Haagweg 210, Leiden

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER-DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

ANNONCES

Besch. dame, 61 jaar, z.k. financieel onafh., zoekt in omg. Arnhem plaatsing voor leiding huish. en gezelsch. bij heer alleen, leeftijd t.m. 67 j. Doel eenzaamheid op te heffen. Br. onder no. A 138 Boekh. Osinga, Bolsward.

Eerstejaarsstudente zoekt kamer. Br. naar O. v. d. Muyzenberg, Nude 2, Wageningen.

Welke dame is bereid tijdelijk voor oude heer in Amsterdam (niet bedlegerig), gedurende werkweek van 11 tot 16 uur te zorgen. Tel. 738090.

Heer alleen te Den Haag **zoekt dame van middelbare leeftijd** tot 55 à 60 jaar voor de huishouding. Br. onder no. MW 126 aan het bur. van dit blad.

Besch. dame, weduwe 61 j., financ. onafh., mooie flat bew. rand Den Haag **zoekt vriendschap met alg. ontw. heer**. Brieven onder no. MW 127 aan het bur. van dit blad.

Gezocht: voor a.s. student een kamer in Utrecht per sept./okt. Brieven: Hugo Strötbaum, de la Rey laan 2, Gouda.

Twee verpleegsters **zoeken z.s.m. 2 kamers met evt. kookegelegenheid**,

niet te ver van het Acad. Ziekenhuis. Br.: H. Lammerée, Bevrijdingsplein 39 te Leiden.

Alleen wonende heer, 48 j., **zoekt kennismaking met eenvoudige jonge vrouw**, spontaan karakter, in het westen des lands. Br. onder no. MW 128 aan het bur. van dit blad.

Gep. schoolhoofd **zoekt samenwoning met dame** van 60-65 j. Br. onder no. MW 129 aan het bur. van dit blad.

Wie kan ons helpen. Dienstplichtig Marineofficier, gehuwd, kinderloos, zoekt tijdelijk (tot eind 1965) **woonruimte** in Leiden, Wassenaar, Voor-

schoten of omgeving, zodat zijn vrouw haar studie in Leiden kan voltooien.

Telefoon 070-557026 of brieven onder no. MW 130 aan het bureau van dit blad.

Besch. ongeh. dame, 38 j., hum. b.b.h.h. **zoekt gestoff. of gem. zit-slaapkamer** met v.w. en gebr. van bad en keuken in Amsterdam. Br. onder no. MW 131 aan het bur. van dit blad.

Opname in gezin gezocht **voor een meisje van 16 j.**, dat in Utrecht aan de Grafische School wil studeren.

Br. aan Drukkerij Eldering, Sneek, telefoon 05150-3174.

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts), Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Reehorst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R. Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C. nr. 22.

Deze herfst verschijnt:

TRUDI POT:

DE VROUW AAN DE WAND

Uitdagende roman met filosofische achtergrond. Pocket, f 3,50. Bij voorintekening tot 1 oktober f 3,-. Te bestellen bij PARADOX PRESS, St. Niklaas, België. Postgiro 588637 t.n.v. J. Claus.

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J. Braat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nordlohne, Drs. A. W. H. J. Quaadvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels insluiten.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lindenboom, Ds. G. van Loenen, J.J. C. Marlet, zenuwarts, Drs. J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F. A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs. J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

Bij J. A. BOOM EN ZN. te Meppel is verschenen de dissertatie van Dr. A. Heijder:

BEWAKERS EN BEWAAKTEN

een bijdrage tot de studie van het gevangeniswezen.

Prijs: ingenaaid f 12,50.

Er zijn minstens 6000 redenen om bij het samenstellen van uw reclame-budget aan Mens en Wereld te denken. Het orgaan van een actieve organisatie is altijd een belangrijk communicatiemiddel en als zodanig een ideaal advertentiemedium. Uitgebreide technische gegevens en de advertentietarieven zenden wij u gaarne toe. Advertentie afd. Mens en Wereld, Oude Gracht 152, Utrecht.